

Nuwe Gegewens Aangaande Hendrik Stiemens (1822-1894)

deur

DR. JAN PLOEGER

Inleiding

AAN dr. C. P. J. Penning, van Harderwijk (Nederland), is die skrywer van hierdie bydrae besondere dank verskuldig. Danksy die welwillendheid van dr. Penning om uittreksels te vervaardig van 'n aantal briewe wat in sy persoonlike besit is en die skrywer toestemming te verleen om van dié gegewens gebruik te maak, is belangstellendes in die verlede van Transvaal tans in staat om meer besonderhede te wete te kom aangaande Hendrik Stiemens.

Stiemens het o.m. bekendheid verwerf as eerste goewermentsonderwyser van Pretoria, as 'n oproermaker en balling tydens die onluste wat Transvaal in die vroeë sestiger jare geteister het, en in die tagtiger jare as Waarnemende Superintendent van Onderwys van die Suid-Afrikaanse Republiek.

In die Loutsargief in die Pretoriase Argief is 'n paar briewe aanwesig wat deur Stiemens, voor sy koms na ons land, aan die Nederlandse Voortrekkervriend, prof. U. G. Louts, gerig is.⁽¹⁾ 'n Oorsig van Stiemens se werksaamhede as Waarnemende Superintendent van Onderwys in die Suid-Afrikaanse Republiek is ook reeds gepubliseer.⁽²⁾

'n Verdere studie i.v.m. Stiemens het onder die titel „Oude Tijden in Natal en Transvaal” in 1934 in die bekende Nederlandse tydskrif „De Gids” verskyn.⁽³⁾

Die skrywer was gelukkig om in briefwisseling te kom met 'n afstammeling van Hendrik Stiemens, mev. J. Doornink-Blom, wat in die besit van die manuskrip van die genoemde studie was wat in „De Gids” verskyn het.⁽⁴⁾ Van mev. Doornink-Blom moes hy verder verneem dat 'n aantal briewe, wat oorspronklik in besit van Stiemens se oudste seun was, na sy dood vernietig is. Volgens mev. Doornink-Blom het hierdie briewe betrekking op Stiemens se verblyf in Natal gehad. Na 'n onderbreking het die skrywer weer met mev. Doornink-Blom in verbinding getree en een van die resultate van die hervatting van die briefwisseling was die ontstaan van 'n korrespondensie met dr. C. P. J. Penning.

Dr. Penning het die aandag van die skrywer allereers gevestig op 'n studie van sy hand wat in die „Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde” verskyn

(1) J. Ploeger: „Ulrich Gerhard Louts, die skakel tussen Nederland en die Voortrekkers” in „Historiese Studies” (Pretoria), jaargang 2, bl. 43 e.e. Verkeerdelik is toentertyd deur die skrywer vermeld dat Stiemens van 1888-1889 Waarnemende Superintendent van Onderwys was. Dit dien te wees: 1888-1891.

(2) J. Ploeger: „Onderwys en Onderwysbeleid in die Suid-Afrikaanse Republiek onder ds. S. J. du Toit en dr. N. Mansvelt (1881-1900) in „Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis”, 15e jaargang, deel I, veral hoofstukke IV tot en met VI.

(3) Vgl. ook J. Ploeger: „Africana Aantekeninge en Nuus” (Johannesburg), deel IX, nr. I, Desember 1951. Meer besonderhede in deel X. Dr. J. Ploeger: Herinneringe van Hendrik Stiemens (1856-1879) in „Hertog-Annale”, Des. 1956. Bls. 118-156.

(4) J. Ploeger en J. C. Vlok in „Yskornuus” (Pretoria), Januarie en Februarie 1951; J. Ploeger in „Pretoriana” (Pretoria), deel I, nrs. 3 en 4, Maart 1952. Verkorte weergawes.

HENDRIK SIEMENS (1822 — 1894).

het en 'n aantal waardevolle gegewens aangaande die terugkeer van Hendrik Stiemens en 'n deel van sy gesin van Nederland na ons land bevat.⁽⁵⁾ In groot trekke word die inhoud van hierdie studie van dr. Penning se hand deur die skrywer hieronder weergegee.

Belangriker was die mededeling van dr. Penning se kant dat hy deur oorerwing in besit gekom het van:

(a) 'n Dagboek wat gehou is deur die oudste seun van Hendrik Stiemens, sy naamgenoot Hendrik Stiemens, woonagtig te Aalten (prov. Gelderland), Nederland, en (b) 'n Aantal briewe (grotendeels geskryf deur Hendrik Stiemens Snr.) wat betrekking het op die tydperk 1875-1894. Sowel die dagboek as die korrespondensie is belangrik as bronne van kennisvergroting aangaande Hendrik Stiemens Snr. Tot hede ontbreek 'n volledige biografie van Hendrik Stiemens Snr. en dus mag die volgende besonderhede die toekomstige skrywer van 'n wetenskaplik-verantwoorde lewensbeskrywing in staat stel om 'n meer afgeronde beeld aan sy lesers voor te lê.

Hendrik Stiemens — Familiebetrekkings en Lewensloop

HENDRIK STIEMENS is op 22 Maart 1822 te Arnhem (Nederland) gebore.⁽⁶⁾ Tot hede kon die skrywer slegs 'n paar besonderhede aangaande sy verblyf en werksaamhede in Nederland tot die einde van 1856, die jaar waarin hy na Natal vertrek het, opspoor. Stiemens is vir die onderwys opgelei en is met Hendrika Johanna van der Dussen, die dogter van 'n skoolhoof op Brummen (prov. Gelderland) getroud.⁽⁷⁾

Uit hierdie egverbintenis⁽⁸⁾ is die volgende kinders gebore:

- (1) *Hendrik*, gebore te Brummen op 26 Augustus 1842, getroud met *mej. Christina Apollonia Johanna Dorothea Penning*⁽⁹⁾ op 18 September 1873, oorlede te Aalten (prov. Gelderland) op 26 Augustus 1929. (Oudoom van dr. Penning (Harderwijk).
- (2) *Cornelis*, ongetroud, majoor in diens van die Koninklike Nederlands-Indiese Leër. Oorlede in Ned. Oos-Indië.
- (3) *Johannes*, getroud met *mej. Hupkes*. As kaptein van die Koninklike Nederlands-Indiese Leër in Oos-Indië oorlede.
- (4) *Anna Elie*, getroud met *mej. Harting*. Anne Elie was gepensioeneerde kaptein van die Koninklike Nederlands-Indiese Leër toe hy in Hees (naby Nijmegen) oorlede is.
- (5) *Carolina Gezina*, getroud met *mnr. F. J. Blom*, oorlede in Hees. Hierdie egpaar was die ouers van mev. J. Doornink-Blom, van Leiden (Nederland). Aangaande die eerste huwelik is, sover dit die gegewens betref wat tans beskikbaar is, weinig met sekerheid bekend.

Op 4 Mei 1855 het Stiemens op Voorburg (by Den Haag) in die huwelik getree met *Adriana Zechner (of Zegner)*. Die bruid was op 24 Julie 1827 op

(5) Haarlem (Nederland), negentigste jaargang, III, nr. 27. Bl. 787 e.v. 'n Eksemplaar ontvang deur bemiddeling van mnr. J. H. Broekman, Bergen, Nederland. Jaargang 1946.

(6) Transvaalse sterfkennis nr. 9174/1894 (Hoogeregshofgebou, Pretoria). Bevolkingsregister van Genemuiden (Nederland): 20 Maart 1822. In die genoemde bevolkingsregister is, indien die gegewens soos deur H. S. Jnr. opgeteken is, betroubaar is, meer onnoukeurighede.

(7) Meegedeel deur dr. C. P. J. Penning (Harderwijk, Nederland).

(8) Kyk aantekening nr. 6. Mev. J. Doornink-Blom, Leiden.

(9) Volgens dr. Penning het die name Christina en Apollonia oor die Kaap in die geslag Penning gekom. Die name kom uit die geslagte Rhenius (Berlyn) en Bergn (Gotnenourg). Dieselfde is, aldus dr. Penning, die geval met die naam Christiaan, die naam van die vader van dr. Penning. Hy het o.m. dieselfde voormoeder as generaal Christiaan de Wet gehad.

Voorburg gebore en ten tyde van die huwelik was haar moeder woonagtig op „Welgelegen”.

Uit hierdie egverbintenis is die volgende kinders gebore:

- (1) *Frederik Caspar* (kortliks Frits genoem). In Nederland gebore en ten tyde van die vertrek van die egpaar na Natal 'n baba. F. C. Stiemens is later op Pretoria getroud met *mej. C. Bergsma* en was in die negentiger jare Sekretaris van die Departement van Naturellesake van die S.A.R.
- (2) *Adriana*, in leeftyd onmiddellik volgend op Frederik Caspar en later die eggenote van mnr. F. Zeiler, van Pretoria.
- (3) *Willem Johannes*. Later getroud met *Jacoba Smit*, 'n dogter van genl. N. J. Smit. In 1886 was W. J. Stiemens verantwoordelike klerk aan die Witwatersrand vir die plase Randjeslaagte, Langlaagte, Turffontein, Doornfontein en Elandslaagte nr. 2.
- (4) *Anna*, gebore op Pretoria 11 Desember 1862, later getroud met *Dirk Tom*, wat in 1889 waarnemende landdros op Potchefstroom was.⁽¹⁰⁾
- (5) *Henriette*, gebore op Pretoria op 16 September 1867, later getroud met *Jan Debbes*, seun van 'n Amsterdamse suikermakelaar.⁽¹¹⁾
- (6) *Carolina Cornelia*, gebore op Pretoria op 16 November 1869, later getroud met *Robert Gerrit Ockerse*. Ockerse was in 1886 verantwoordelike klerk op die Witwatersrandse goudvelde vir die plase Paardekraal, Vogelstruisfontein, Roodepoort, Witpoortje en Luipaardsvlei.⁽¹²⁾

Stiemens se loopbaan, na sy aankoms in *Natal* (1857) kan in die volgende tydperke afgebaken word:

(a) *Verblyf in Natal (1857-1859)*. Stiemens het o.m. met T. C. Colenbrander, op Pinetown in aanraking gekom en onderwys op verskillende plase gegee. Oor hierdie tydperk het Stiemens heelwat wetenswaardighede verstrek wat in die reeds genoemde artikel in „*De Gids*” gepubliseer is.

(b) *Verblyf in Transvaal (1859-1879)*. Stiemens tree op as eerste goewermentsonderwyser van Pretoria, bemoei hom met die binnelandse wrywings wat tot die burgeroorlog van die vroeë sestiger jare gelei het en word verban. Hy kom terug, hervat sy werksaamhede op Pretoria en tree in 1870 af as onderwyser. Hy beklee daarna administratiewe poste, is in Mei 1875 waarnemende Staatssekretaris tydens die Burgersbewind, bly ook na die anneksasie in owerheidsdiens en tree in 1879 af. Hy ontvang 'n pensioen van die Britse administrasie in Transvaal en verlof om hom te gaan vestig waar hy wil.

In *De Volksstem* van 21 Oktober 1879 is verklaar dat Stiemens se pensioen onvoldoende was om „hier in de behoeften van zijn gezin te voorzien en hij daardoor genoodzaakt is te repatriëren”. 'n Paar dae voordat hierdie berig in *De Volksstem* verskyn het, het Stiemens, sy eggenote en die drie jongste kinders (Anna, Henriette, Carolina C.) oor Potchefstroom na Natal vertrek en vermoedelik op 2 Desember 1879 te Durban aan boord van die Britse posboot gegaan. Op 31 Desember van dieselfde jaar was die reisigers in Rotterdam (Nederland) en op Nuwejaarsdag 1880 het hulle op Aalten (prov. Gelderland)

(10) Volgens die boek „Potchefstroom 1838-1938”, Potchefstroom 1938, bls. 115. In die „Staatsalmanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1898” (Pretoria, 1897) is op bl. 331 vermeld dat D. Tom in daardie jaar landdros en spesiale landdros van die Potchefstroom-delwerye was.

(11) Meegedeel deur mev. J. Doornink-Blom.

(12) Jas. Gray in „Payable Gold” (Johannesburg, 1937), bls. 126. Die geslag Ockerse was van die dorpie Breukelen (Nederland) afkomstig waar G. R. Ockerse 'n meelfabrikant was.

voorlopig ses weke hul intrek by Hendrik Stiemens Jnr. en sy gade geneem.

(c) *Verblyf in Aalten en Genemuïden (1880-1882).*

Na die kortstondige verblyf ten huise van sy oudste seun het Hendrik Stiemens Snr., sy gade en die drie kinders hul intrek in 'n woning aldaar geneem wat die oudste seun vir die tydperk van 'n jaar vir sy vader gehuur het. Die weersien tussen die vader en sy oudste seun was hartelik, maar die verhouding tussen Hendrik Stiemens Jnr. en sy stiefmoeder het, soos dit o.m. uit mededelings in die briefwisseling blyk, te wense oorgelaat.

Volgens Hendrik Stiemens Jnr. se lesing was dit slegs 'n voorwendsel om van Aalten weg te kom dat mev. Stiemens daarop aangedring het om na die dorpie *Genemuïden* te verhuis. Daar kon, volgens haar opvatting, die drie meisies beter onderrig in die Engelse taal ontvang as in Aalten die geval was.

Op 1. Februarie 1881 het Stiemens Snr. en diesyne van Aalten vertrek. Volgens 'n opgawe ontleen aan die bevolkingsregister van Genemuïden het die vestiging aldaar op 16 Maart plaasgevind. H. Stiemens Snr. is in die register ingeskryf in sy hoedanigheid as „Gepens. Staatsklerk Transvaal”. Die burgemeester van Genemuïden het, in 'n skrywe aan die skrywer, meegedeel:⁽¹³⁾

„Deze personen zijn op 20 April 1882 vertrokken naar Transvaal Z.Afrika. Voor zoover na te gaan was de woning gelegen aan de weg naar het veer, een ouderwets huis, thans bewoond door notaris Mr. J. J. Hespers, vroeger door burgemeester Tjalma. In dat huis woonde in die dagen: *Johanna Agatha Bakker* geb. 22 Februarie 1838 te Alkmaar zonder beroep, 22 April 1880 gekomen van Ravenstein en 26 April 1881 vertrokken naar Wijk bij Duurstede.

Lodewijk Adolph van de Burgh geb. 17 November 1838 te Groningen.
Theodor Sophie van de Burgh geb. 18 November 1872 te Dordrecht.
Wilhelmina Adriana van de Burgh geb. 7 November 1874 te Dordrecht.
Deze vier personen zijn gelijk gekomen en gelijk vertrokken uit Genemuïden naar dezelfde woonplaats. De naam mev. Koning-Bakker kwam niet in het register voor.⁽¹⁴⁾

Twee redes het Stiemens laat besluit om in 1882 weer met sy gesin na Transvaal terug te keer. Die ongereelde toesending van sy pensioengeld uit Pretoria het hom dikwels min of meer in geldnood laat verkeer. Later was hy verplig om sy pensioengeld in Londen te gaan haal en vermoedelik het hy aldaar 'n afkoopsom in ontvangs geneem. Verder het die verblyf op Genemuïden hom nie bevredig nie; ongetwyfeld was hy dus bly toe (na skriftelike onderhandelings met die Driemanskap) aan hom 'n vaste pos in Transvaalse diens aangebied is.

Stiemens het die aanbod aanvaar en, volgens Hendrik Jnr. se dagboek, op 1 April 1882 na Rotterdam vertrek, vandaar na Londen oorgesteek en vervolgens aan boord van die „Drummond Castle” na die Kaap vertrek. As gevolg van die uitbreek van pokkies aan boord van die skip moes die passasiers in Saldanha-baai in kwarantyn gaan. Aan boord van die skip „Dunkeld” het hulie van Kaapstad na Durban gereis. Daar is deur die mediese beampte 'n geval van pokkies aan boord van die skip aangetref. Die passasiers is op die „Bluff”

(13) Burgemeester van Genemuïden — Skrywer. Genemuïden, 29 November 1955.

(14) Vgl. *ibid.*, waarin ook besonderhede vermeld word oor vroeëre bewoners van die huis.

afgesonder en na vier weke toegelaat om die reis voort te sit. Op 19 Augustus 1882 was Stiemens weer terug in die Transvaalse hoofstad.

(d) *Die tweede verblyfstydperk van Hendrik Stiemens Snr. in Transvaal (1882-1894).*

Tydens hierdie periode was H. Stiemens eers Sekretaris van Onderwys en nadat ds. S. J. du Toit die superintendentskap neergelê het, het Stiemens van 1891 as Waarnemende Superintendent van Onderwys in die Suid-Afrikaanse Republiek opgetree.

As 'n amptelose burger is Hendrik Stiemens Snr. op 25 November 1894 op Pretoria oorlede. Sy stoflike oorskot rus in die Ou Begraafplaas aan Kerkstraat. 'n Eenvoudige monument dui die plek aan waar die eerste goewermentsonderwyser van Pretoria begrawe lê.

Die briewe wat oorspronklik in die besit van Hendrik Stiemens Jnr. was en 'n paar besonderhede wat aan sy dagboek ontleen is.

DIE kinders wat uit die egverbintenis tussen Hendrik Stiemens Snr. en sy eerste eggenote gebore is, is in elk geval van Desember 1856 af deur die grootouers in Brummen grootgemaak. Terwyl twee van die kinders reeds ten huise van die grootouers woonagtig was het *Johannes, Cornelis* en *Anne Elie* aldaar in Desember 1856 aangekom.

Hulle het van die dorpie Voorst, by Zutfen, gekom en 'n briefie aan hul grootouers oorhandig. Daarin het gestaan „dat vader met zijn vrouw uit Nederland vertrokken en de 3 kinderen aan de hoede der grootouders toevertrouwd werden”, aldus Hendrik Jnr. in sy dagboek.

Die grootouers het hul kleinkinders liefdevol ontvang en versorg. Later is *Carolina* deur haar oom, *Johannes C. B. Penning*, rentmeester van die kasteel Middachten en eggenoot van *Carolina Gesina van der Dussen*, versorg. „Wij broeders”, aldus Hendrik Jnr. in sy dagboek, „gingen allen tot den militairen dienst over, naar Kampen. Jaren verliepen voor we wisten waar vader was gebleven. Alleen dat hij met onze stiefmoeder naar Africa ging op St. Nicolaas 1856. Eindelijk vernamen wij uit de Almanak de Gotha, dat Vader de betrekking waarnam van gouvernementsonderwijzer te Pretoria, Z.A. republ. Daarop schreef ik hem en de correspondentie nam een aanvang”.

Die bande tussen Hendrik Stiemens Snr. en sy oudste seun in Nederland het geblyk heg en sterk te wees. Of Hendrik Jnr. al die briewe wat hy van sy vader ontvang het, bewaar het, lyk onwaarskynlik omdat die eerste brief waarvan die skrywer 'n uittreksel ontvang het van 1875 dateer. In elk geval is dit aan die piëteit van Hendrik Jnr. vir sy vader te danke dat 'n waardevolle versameling briewe bewaar gebly het. Aan sy dagboek is verder die volgende besonderhede ontleen:

- (i) Hendrik Stiemens Snr. se pensioen, soos in 1879 vasgestel, het £150 per jaar bedra.
- (ii) Hendrik Stiemens Jnr., van Aalten, het 'n jaar voor die koms van sy vader, besoek gehad van 'n vriend van sy vader, mnr. C. van Boeschoten, van Pretoria.
- (iii) Op 3 Februarie 1889 het H. Stiemens Jnr. en sy gade besoek ontvang

van „W. H. Strubbe te Doetinchem, Huize Malo, die ons de groeten bracht van de oude lui (in) Transvaal”.⁽¹⁵⁾

- (iv) Op 1 April 1889 het mnr. en mev. H. Stiemens Jnr. na Doetinchem gegaan om van „Strubbe” inligting in te wen omtrent die voorgenome reis van Jan Jacob Penning (Co Penning) na Transvaal. Volgens dr. Penning was Jan J. Penning later stasiemeester van Johannesburg (Parkstasie) en het hy in daardie hoedanigheid kompromitterende dokumente aangaande die Jameson-inval op die perron gevind.⁽¹⁶⁾
- (v) Op 16 Julie 1889 het Willem J. Stiemens, Hendrik Jnr. se Transvaalse halfbroer, ’n besoek aan Aalten gebring. Willem was op ’n vakansiereis deur Wes- en Midde-Europa.
- (vi) Ruim twee maande voor hierdie besoek, op 2 Mei 1889, het die reeds genoemde Jan Jacob Penning met die „Dunrobin Castle” van Vlissingen na Suid-Afrika vertrek. Die reiskoste tot Pretoria het £50 bedra.
- (vii) Op 23 Februarie 1893 is Willem J. Stiemens op Pretoria getroud met *Jacoba*, ’n dogter van genl. Nicolaas J. Smit.
- (viii) Op 17 Maart 1903 het *Cato Bergsma*, die weduwe van Frederik (Frits) C. Stiemens, ’n besoek aan H. Stiemens Jnr. te Aalten gebring.

Die betekenis van die briewe.

N PAAR woorde in verband met die betekenis van die briewe en die kort aantekeninge wat aan die dagboek ontleen is, is ongetwyfeld hier vanpas.

- (1) As bronne van inligting aangaande H. Stiemens Snr. en sy gesin is die gewens belangrik. Later geld dit ook met betrekking tot hul kinders in Johannesburg, Potchefstroom en Pretoria.
- (2) As bronne van inligting aangaande die opvattinge, soos deur Hendrik Stiemens Snr. in verband met godsdienstige en staatkundige vraagstukke gehuldig, is die gewens waardevol. O.i. is daardie deel wat lig op die tydperk voor die Eerste Anneksasie werp en die gebeurtenisse wat tydens die Anneksasie beroering in en buite die grense van Transvaal verwek het, belangrik. Stiemens se beskouings is persoonlik, bots in seker meer as een opsig met die opvattinge van tydgenote, maar is van voldoende waarde om gelees en oordink te word. Vir doeleindes van vergelykende studie kan die briewe van Hendrik Stiemens Snr. vergelyk word met ’n aantal briewe wat ongeveer gelyktydig deur dr. E. J. P. Jorissen en sy gade geskryf is.⁽¹⁷⁾

- (3) Ten slotte is die ooggetuieverslag van die opkoms van Johannesburg, soos deur Hendrik Stiemens Snr. geskets, van geskiedkundige waarde.

Die *redaksie* van die volgende briewe en brokstukke is gelyk aan dié soos deur dr. Penning verstrekk. Hier en daar is (tussen hakies) woorde of dele van woorde deur die bewerker ingevoeg om die teks beter leesbaar te maak.

(15) Moontlik H. W. Struben, een van die pioniers van die Witwatersrandse goudvelde?

(16) Vermoedelik in verband met ’n pakkie wat op die stasie van Johannesburg gevind is. Die vermelding kom in Groenboek nr. 2, 1896 op bl. 28 voor. Een van die dokumente wat in die pakkie was is gepubliseer onder nr. 38.

(17) J. Ploeger in „Tydskrif vir Wetenskap en Kuns”, November 1945. Bydrae: „Dr. Eduard Johan Pieter Jorissen (10 Junie 1829 — 20 Maart 1912), bl. 39 e.v. en in die uitgawe van Mei 1946, bl. 32 e.v. Ook „Hertog-Annale”, Des. 1958, bl. 112-134.

(1) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Pretoria, 11 Maart 1875.*

In verband met portrette wat gestuur is om 'n oordeel oor die kleredrag in die Suid-Afrikaanse Republiek te vorm: „Ofschoon wij eenige jaren in vooruitgang met Europa ten achteren zijn geloof ik (dat wij) wat kleding betreft, dank zij de Parijsche modes, niet ten achteren zijn”.

Met betrekking tot sy daelikse werksaamhede skryf S. verder: „Geheel den dag moet ik a.d. politiek wijden. Op het oogenblik ben ik

1° Waarnemend Staatssecretaris der Z.A. Republiek

2° 1e Staatsklerk

3° Waarnd. Thesaurier Generaal

4° Opzigter van Publ. werken en gebouwen.

5° Secretaris van onderscheidene zaken enz. enz. enz. . 7

Ik heb dus niet alleen de handen maar ook het hoofd vol.”

(2) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Pretoria, 4 November 1877.*

„Hebben ruim goed huis en fraayen tuin . . . Gij schrijft mij over den vuilen jood Lion Cachet,⁽¹⁸⁾ gij moet van hem geen notitie nemen, het meeste wat hij in de nieuwsbladen brabbelt zijn leugens; dat Burgers de Republiek zou verkwanseld hebben is een verachtelijke leugen, maar het was voor hem onmogelijk die te behouden, doordien men geen belasting meer wilde opbrengen, de zoogenaamde Orthodoxen hem tegenwerkten en de alhier wonende Engelschen natuurlijk moeite deden om onder het Britsche gezag te staan. Dat Burgers de Republiek niet verkocht heeft blijkt uit een schrijven van hem gisteren ontvangen, waarin hij zeer neerslachtig is, niet wetende wat hij moet doen, daar hij geen penny meer bezit. Wel is waar geloof ik wanneer zijn plannen minder grootsch en wat zuiniger waren geweest, zoude het misschien beter gegaan zijn, doch te eeniger tijd zou de Republiek toch moeten bukken, want de Afrikaanders waren te veel onder elkander verdeeld en ieder wilde voor zich zelve gaarne regeeren.

Het gaat ons onder het nieuwe bestuur zeer goed. De gouverneur Shepstone⁽¹⁹⁾ en gouvernem. secret. Osborn,⁽²⁰⁾ mijn superieuren maken het mij zeer aangenaam en (ik) sta met hen op goeden voet, ofschoon ik £50.- minder salaris trek en geene buitenkansjes meer heb, dat vroeger nog al eenige voordeeltjes opleverde. Ik ben nog 1e klerk, maar omdat alle correspondentie in het Engelsch is heb ik maar weinig te doen, het is bijna een pensioen, met dien verstande, dat ik mij ten kantore moet vertoonen; er moge verandering komen wanneer de Commissie naar Europa is teruggekeerd en de bevelen van Lord Carnarvon zijn aangekomen, toch geloof ik niet dat de verandering zeer te mijnen nadeele zal zijn.”

Sy seun Frits is nog altyd derde klerk en die heer Van Boeschoten⁽²¹⁾ sal môre met mej. Hendriks in die huwelik tree. Stiemens se twee dogters Henriette en Carolina Cornelia, sal bruidsmeisies wees.

(18) Ds. Frans Lion Cachet.

(19) Sir Theophilus Shepstone.

(20) M. Osborn.

(21) Cornelis van Boeschoten, 'n Nederlander wat van Utrecht afkomstig was waar sy vader 'n fabrikant was. Na die dood van sy vader onderwyser in Soutpansberg en in 1872 onderwyser op Pretoria. Kyk o.m. dr. J. Ploeger in „Pretoria 1855-1955” (Pretoria, 1955), bls. 200 (portret). Kort voor die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog was Van Boeschoten Onderstaatskr. van Buitelandse Sake.

„Van de deputatie ⁽²²⁾ vernemen wij niets dan dat zij overal goed ontvangen worden, maar van politiek schrijven zij niets, waarom is een raadsel, in de helft der andere maand kunnen zij hier zijn, dan zal zich het raadsel wel oplossen.”

Onder dagtekening 11 November is aan bostaande skrywe toegevoeg dat Van Boeschoten en mej. Hendriks in die Wesleyaanse kerkgebou getroud is. Van B. se woning is nie ingerig vir 'n groot hoeveelheid feesgangers nie en bygevolg is die bruilof ten huise van Stiemens gevier. Daar was 'n vyftigtal jongmense wat tot „in den vroege morgen” gedans het. Die fees het op 'n aangename wyse verloop.

(3) Johannes Stiemens/Hendrik Stiemens. De Steeg,⁽²³⁾ 29 Junie 1878.

In hierdie brief deel die skrywer aan sy ouer broer te Aalten mee dat die voormalige Superintendent van Onderwys tydens Staatspresident Burgers se bewind, W. J. van Gorkom,⁽²⁴⁾ hom eergister met 'n besoek vereer het. Van Gorkom het 'n paar weke vantevore van Transvaal in Nederland teruggekeer. Van Gorkom het groete van die Stiemens-gesin op Pretoria oorgebring „en sprak met veel roem over vader, moeder en de kinderen. Het was een achtenswaardige fam.(ilie), die door elkeen bemind was. Vader was nog steeds 1e Staatsklerk, doch aangezien hij de Eng. taal niet magtig is, alleen in naam. Zijne werkkring was nu ongeveer die van archivaris en was met één uur bureautijd afgelopen; de overige tijd was vader steeds a.(an) h.(et) knutselen in den prachtigen tuin die aan zijn woning grenst.”

Volgens Van Gorkom was Stiemens selde of ooit uithuisig. Hy kon homself goed in sy huislike kring vermaak. Dikwels is partytjies ten huise van Stiemens gehou, nie omdat hy hulle gegee het nie, maar omrede daar 'n groot saal in die huis was.

Die vernaamste inwoners van Pretoria gaan met die gesin om, aldus Johannes Stiemens se segsman.

(4) H. Stiemens/H. Stiemens Jnr. Pretoria, 26 Augustus 1878.

„De Volksstem wordt iedere week verzonden, kunt U oordeelen over de politiek des lands, ofschoon vooral in den laatsten tijd ik niet in allen deele met hare gevoelens kan overeenstemmen, als hebbende daarin personaliteit den boventoon. De toestand van ons land is zoo kritiek zooals het nimmer in de „inherent zwakheid” geweest is. Van alle omringende Kafferstammen, en die zijn velen, zijn de berigten maar opstandig; de Eng. regeering zendt wel hare troepen, maar de Kaffers spotten met de Rooi Baatjes en de boeren zijn tot dusver over het algemeen onwillig de handen uit de mouw te steken. Wilden de burgers medewerken, wel spoedig zou de hoogmoed der Kaffers gefnuikt worden.

Op morgen vertrekt het 13e regiment n.(aar) h.(et) toneel des oorlogs en wordt vervangen door het 80e Regim. Onderscheiden regimenten zijn komende, moge het tot iets goeds leiden”.^(24a)

(22) S. J. P. Kruger en dr. E. J. P. Jorissen. Ook genoem „de Commissie”.

(23) Dorpie naby Arnhem (prov. Gelderland, Nederland).

(24) W. J. van Gorkom (1827-1888). Geen dr. soos verkeerdelik op bl. 22 van „Pretoria 1855-1955” aangedui is. In die sesde jaargang van „Historiese Studies” kom, van die hand van dr. J. Ploeger, sy lewensberig voor op bl. 224 e.v.

(24a) 'n Verwysing na die veldtog teen Sekukuni.

In verband met die staatkundige toekoms van Transvaal het Stiemens die volgende gedagtes neergeskryf: „Ieder verstandig mensch wist reeds vooraf dat de nieuwe deputatie naar Europa tot niets zal uitkomen, doch na de terugkomst zal er waarschiyn.(lijk) eenige demonstratie plaats vinden, die zonder bloedvergieten zal afloopen.” Verder was Stiemens van oordeel: „Wij zijn nu eenmaal onder het Britsche bestuur en wat John Bull heeft laat hij niet weder los.”

Op daardie tydstip was Stiemens tevrede met die bestaande toestand „want kreeg de Republ. haar vrijheid terug, dan zou ik ellende tegemoet zien”.

In verband met die verkiesing van die latere Staatspresident S. J. P. Kruger as lid van die Boeredeputasie het Stiemens geskryf dat die oorsaak daarvan was „dat zijne fanatieke vrienden, die velen zijn, niets zouden (hebben?) bijgedragen tot den overtogt”.⁽²⁵⁾

Hy het verder geskryf:

„Betreffende mijne vooruitzichten is het nog bij het oude en geloof (ik) nog aan geen pensioen; ik trek mijn salaris en behoef daar betrekkelijk weinig voor te doen. De Heer Begemann⁽²⁶⁾ heeft f.1200.- 's jaars gekregen omdat men hem wilde kwijt wezen.

Nog niet openbaar is dat ex-president Burgers een pensioen van f.6000 kreeg. O tempore O mores; hij gaat nu boeren met struisvogels”.⁽²⁷⁾

Stiemens het, in dieselfde skrywe, melding gemaak van die moontlikheid dat Van Gorkom dalk 'n besoek aan Hendrik Stiemens Jnr. sou bring en die volgende oordeel oor die besoeker uitgespreek: „t is een gulle kerel, zijn hart ligt op de tong en vertelt soms meer als hij verantwoord kan, evenwel missen wij veel aan hem, doordien hij veel aan ons huis kwam”.

Die brief eindig met die volgende opmerking: „Wij leven hier in Pretoria alsof geen oorlogen of geruchten van oorlogen bestaan, concerten, bals, wedrennen etc. staan hier nooit stil, uw broer en zusters voldoen nogal aan de invitatiën, doch ons begint het te vervelen”.

Op 'n ongedateerde byvoegsel is nog aangeteken: „De deputatie⁽²⁸⁾ vertrekt heden met dezen post. De tegenstand der boeren vermindert niet. De oorlog met Secucunie wordt dreigend en wordt met ijver voortgezet. Adieu. Wanneer de deputatie in uw weg komt spreek met hen, zij waren bij mij gelogeed”.

(5) H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Pretoria, 4 Januarie 1879.

Aangaande Transvaalse en Suid-Afrikaanse aangeleenthede kom, in hierdie brief, die volgende besonderhede voor: „Politieke aangelegenheden beginnen kritiek te worden, heden verneem ik dat de Zulu's door de roode baatjes zijn

(25) Miskien staan hierdie opmerking in verband met die feit dat dr. Jorissen geld voorgesket het om die deputasie in staat te stel om van Port Elizabeth na Pretoria terug te keer. Kyk dr. J. Ploeger se reeds vermelde bydrae oor dr. E. J. P. Jorissen, bl. 62.

(26) Ds. A. J. Begemann was tot 1872 leraar van die Ned. Hervormde gemeente op Pretoria. In die genoemde jaar het hy sy ontslag aangevra en sy emeritaat verkry. In 1876 was ds. B. lid van die skoolkommissie (sekretaris). Kyk o.m. prof. dr. S. P. Engelbrecht: „Die Nederduitsch Hervormde gemeente Pretoria (1855-1955)”, (Pretoria, 1955), bls. 43 en dr. J. Ploeger se bydrae oor onderwys in Pretoria in „Pretoria 1855-1955”, bls. 200.

(27) Prof. dr. S. P. Engelbrecht verklaar in sy „Thomas Francois Burgers, 'n Lewenskets' (Pretoria-Kaapstad, 1933) op bl. 350 dat dit 'n toelae was. Pres. Burgers het op 14 Desember 1878 in 'n skrywe aan dr. E. J. P. Jorissen verklaar: „Re beroemde „toelaag” van £500 . . . ” (Burgersbiografie, bls. 391). Kyk verder dieselfde publikasie, bl. 386.

(28) In 'n manuskrip van een van sy lesings wat hy tydens sy verblyf in Nederland opgestel het en wat in 1934 in „De Gids” afgedruk is, het Stiemens geskryf: „Naderhand bleek het dat Burgers een pensioen had van £500 — waarover hij geblameerd werd, doch stel U in zijne positie. Geheel onbemiddeld en alle kans verloren hebbende om weder als president verkozen te worden. Ik geloof meer met hem zoude ook zoo gehandeld hebben.”

(28) Lede was S. J. P. Kruger en P. J. Joubert.

aangevallen, maar wat het resultaat is weet ik niet, volgende week zal het als het waar is, wel in de Volksstem vermeld staan.⁽²⁹⁾ Thans vele feesten, picnics (fêtes champêtre) balls, rijtoertjes enz, men zou beginnen te denken, dat alhier de menschen alleen voor de vrolijkheid op de wereld waren. Met mijn betrekking is het nog op den ouden voet en heb (ik) een gemakkelijk leven. Mogt het zoo maar blijven!"

(6) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Pretoria, 1 Junie 1879.*

Stiemens het die volgende skrywe ter hand gestel aan „eenige kennissen” van hom wat die daaropvolgende week na Europa sou vertrek. Hulle was die here De Vries, Verdoorn en Brodrick.⁽³⁰⁾

Na hierdie mededeling volg dan die volgende beskouings: „Met den oorlog tegen Zulu’s en Sekoekoeni ziet het er maar ellendig uit, wanneer er geen krachtdadiger middelen door Engeland worden genomen kan het nog lang duren. De Engelschen hebben geen de minste kennis om met die woeste horden te strijden en daarom worden van tijd tot tijd zulke (aan)merkelijke verliezen geleden. Men had eerst de Zulu’s moeten beoorlog en dan de Republiek annexeeren, dan had men op de hulp der Afrikaanders kunnen rekenen, want de Zulu’s hebben allen vrees voor de boeren, ofschoon het niet meer dezelfde boeren zijn als voorheen, het jongere geslacht bevat veel geschreeuw en weinig wol, vaderlandsliefde is bij hen onbekend, alleen zullen zij opgaan ten strijde wanneer er persoonl.(ijk) voordeel te behalen is en zelfs in dat geval werken zij niet eendragtig; iedere familie wil een lid van hen a.(an) h.(et) hoofd hebben.

Er is zelfs geen sprake meer van om de Republiek met kracht terug te eischen en velen der nog oude patriotten hebben besloten hunne woonsteden te verkoopen om naar Delagoa Baai te vertrekken en op Portugeesch grondgebied te gaan wonen.

De Portugees heeft den boeren reeds eenigen grond op vrij gemakkelijke voorwaarden toegestaan. Doordien de boeren onwillig zijn hun land te bewerken stijgen de prijzen der noodzakelijke levensbehoefte zoodanig, dat nimmer gehoorde prijzen besteed moeten worden.

Ieder huisgezin lijdt er onder, f.300.-⁽³¹⁾ ’s maands is niet meer genoegzaam om een huisgezin als het onze te onderhouden, zoodat wij al een geruimen tijd meer geld bij het tractement moeten bijleggen. Zooals het nu is kan het niet blijven bestaan en de uitkomst is nog niet in het verschiep, maar wordt van dag tot dag erger.

Van terszijde heb ik vernomen dat spoedig aan mij pensioen zal verleend werden, maar hoeveel is nog onbekend. Wij zijn aangeraden naar Holland te gaan, maar (ik) wil nog niet tot een besluit komen voor en aler ik weet

(29) Volgens dr. W. J. Leyds („De eerste annexatie van Transvaal”, bls. 246) het Sir Bartle Frere in Desember 1878 ’n ultimatum aan Ketsjwajo gestuur. Op 10 Januarie 1879 het die Britse troepe Zoeloeland binnegetrek. Kyk ook Sir Reginald Coupland se beskrywing in „Zulu Battle Piece. Isandhlawana” (Londen, 1948), bl. 40 e.v.

(30) Miskien die Nederlander Verdoorn wat in Oktober 1878 saam met dr. E. J. P. Jorissen en De Hart as ’n wetsagent op Pretoria begin praktiseer het. Kyk dr. J. Ploeger se reeds genoemde studie oor dr. E. J. P. Jorissen, bl. 51. Maurits de Vries, Nederlander van Joodse afkoms. Sy portret kom in „Pretoria 1855-1955” op bl. 178 voor. In 1877 was hy advokaat en prokureur op Pretoria. Prof. dr. S. P. Engelbrecht se Burgersbiografie bevat meer besonderhede oor De Vries. ydens pres. Burgers se presidentskap was hy lid van die Transvaalse Volksraad en ’n teenstander van die Staatspresident. Albert Brodrick, die Pretoriase winkelier-digter. In „Pretoriana”, nr. 18, Desember 1955 het mnr. H. M. Rex ’n bydrae aan Brodrick gewy (bl. 3 e.v.).

(31) £25.

wat mijne inkomsten zullen zijn en niet gaarne zou ik dit prachtig land willen verlaten.”

Stiemens vra dan aan sy seun of £100 tot £150 per jaar voldoende sal wees om daarvan in Nederland „fatsoenlijk burgerlijk te leven”.

En terwyl Stiemens Snr. nie sonder 'n gevoel van onsekerheid oor sy toekoms nie, aan sy seun in Nederland geskryf het, was Frits⁽³²⁾ en Willem, sy seuns in Pretoria, met 'n sestigtal lede van die plaaslike vrywilligerskorps besig om 'n piekniek te hou en hul kragte in verband met skyfskiet te meet. Willem, wat in die plaaslike poskantoor gewerk het, is deur 'n seun van 'n Engelsesinde vervang.

Van Boeschoten en sy eggenote het 'n groot verlies gely deur die afsterwe van hul dogtertjie.

Met die mededeling „Onze nieuwe excellentie⁽³³⁾ is een zeer bekwaam man, deze week zijn wij verzocht bij hem te dineeren” sluit Stiemens hierdie brief af.

(7) H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Durban, 24 November 1879.

Die skrywer berig aan sy seun dat hy en diesyne die reis van Pretoria na Durban sonder ongelukke voltooi het. Hulle sal op 2 Desember aan boord van die posboot gaan en sal, na aankoms in Rotterdam, 'n telegram of 'n brief stuur.

(8) H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Rotterdam, 31 Desember 1879. Telegram.

Telegram nr. 59. Rotterdam, 31 Desember 1879, 10.45 voormiddag. Aalten, 11.43 voormiddag. Teks: „H. Stiemens Aalten. Morgenoctend vertrekken wij met de Rijnspeer n(aar) Winterswijk. H. St.”⁽³⁴⁾ Aantekening by die teks: „1 Jan.(uari) 1880 hebben Lona⁽³⁵⁾ en ik de fam(ilie) per rijtuig van Station Winterswijk gehaald.”

(9) Frits(?) Stiemens/H. Stiemens Jnr. Pretoria, 28 Oktober 1880.

„Ik kan me goed begrijpen hoe de ontmoeting van vader en zoon moet geweest zijn als men elkaar in zoo'n geruimen tijd (25 j.) niet gezien heeft en nu zie ik dat ze U alweer verlaten, beter dan kunnen de zusjes goed leeren, vooral Engels, want hier wordt nu bijna niets anders gesproken, op kantoor correspondentie alles in die taal. Boeschoten heeft 2 m.(aanden) verlenging van verlof gekregen en zal dus niet voor eind Jan(uari) terug zijn . . . ”

Aantekening in potloodskrif in die handskrif van H. Stiemens Jnr.: „Dit Engelsch leren te Genemuiden⁽³⁶⁾ is een smoesje, een reden om uit Aalten te geraken op verlangen van Ma”.

(10) H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 4 Februarie 1881.

Mededelings in verband met kiste wat seek geraak het by die spoorweë. Gisteraand 'n besoek aan dr. Langeveld gebring. „De menschen verzoeken om lezingen over Transvaal”. Vra sy seun om 'n verhuisbewys.

(32) Frederik Caspar Stiemens was tydens Burgers se presidentskap luitenant van die artillerie-korps („Pretoria 1855-1855”, bl. 91).

(33) Sir Owen Lanyon. Hy het Sir Theophilus Shepstone op 4 Maart 1879 opgevolg.

(34) Dorp in die oostelike deel van Gelderland, naby Aalten.

(35) Afkorting van Apollonia, die eggenote van Hendrik Stiemens Jnr.

(36) Dorp in die provinsie Overijssel (Nederland) aan die „Zwarte Water” teenoor die dorp Zwartsluis. Vandag nog 'n sentrum van mattevlegterye.

(11) H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 15 Februarie 1881.

Die kiste is op een na gevind. Baie dinge is gebreek. Die gesin het tien dae by die bewoners van die boonste verdieping loseer. Die huis is pragtig. Indien die onderwys nie goed is nie dan na Kampen.⁽³⁷⁾ Geen nuus uit Transvaal nie, „het schijnt de zaak der boeren niet ongunstig”.

(12) H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 21 Februarie 1881.

Van plan om te onderhandel met iemand wat die Engelse taal magtig is om les te gee. Stiemens het met 'n paar vooraanstaandes van Genemuiden in aanraking gekom soos die plaaslike notaris (Jonkers), dr. Langeveld en ander.

„Over 't algemeen (zijn de) bewoners streng orthodox, en als in (de meeste) kleine plaatsen erg nieuwsgierig uitgevallen.”

Die boonste verdieping van die woonhuis word deur 'n vriendeliké, deeglike dame, mev. Koning-Bakker bewoon. By haar woon 'n wewenaar met twee kinders, 'n oud-kaptein van die pontonniers. Sy van is Van der Burg.⁽³⁸⁾

Stiemens verlang na briewe en koerante uit Transvaal, hoop dat dit spoedig vrede mag wees. Op Genemuiden is die lewenskoste soos op Aalten, drie keer per dag vaar 'n stoomboot na Zwolle. Op Genemuiden is mattemakerye en word vissery beoefen. Een van die kiste is nog nie gevind nie. „Menigmaal spreken wij nog over de aangename dagen bij U doorgebracht en hopen op spoedig wederzien.”

(13) H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 12 Maart 1881.

Een kis is nog nie tereg nie. Indien die reiskoste nie te kosbaar sou wees nie dan sou H.S. persoonlik 'n ondersoek gaan instel. Frank⁽³⁹⁾ en Adriana het geskryf en 'n koerant gestuur. Hulle het in twee maande niks van Frits en Willem verneem nie, aangesien Pretoria deur die Boere ingesluit is.

„In Potchefstroom heeft het niet mals toegegaan. Beide partijen verlangen n(aar) vrede en er is veel kans (dat) de boeren veel voordeelen zullen behalen, maar wat helpt het: de Engelschen hebben Delagoabaai v. d. Portugeezen gekocht, zoodat Transv.(aal) en Or.(anje) Vr.(ij) Staat geheel door Eng.(elsche) bezittingen omringd, en uit- en invoer onder Britsche macht, dus zullen de boeren na de overwinning feitelijk verliezen. — Geen berichten van Frits, geen wissels, verzoek den notaris te wachten tot ik mijn pensioen krijg.”

(14) H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 11 April 1881.

„Genemuiden begint ons meer te bevallen, dit neemt niet weg, dat wij op den duur alhier onze tabernakelen niet zullen bouwen. Voor eenigen tijd hebben de Hr. en Mev. Bergsma⁽⁴⁰⁾ met jongste dochtertje een paar dagen te logeeren gehad, veel over Transv.(aal) gepraat. Zoo lang hun moeder leeft hebben zij geen plan terug te gaan; zij zijn rijk, gaven fraaye cadeau, Anna ontving gisteren nog een keurige naaimachine . . . ”

„Verleden week ontvingen wij brieven van Frank en Adriana d.d. 16/2., het zag er toen te Potchefstroom maar ellendig uit, tijdens het schrijven nam een

(37) Kampen. Provinsie Overijsel, Nederland. Stad aan die IJsel, in die verlede 'n bekende Hansestad. Sedert 1854 is aldaar 'n teologiese skool van die Geref. Kerk. In die verlede was in Kampen die instruksiebataljon vir die infanterie gevestig.

(38) Kyk die inleidende aantekeninge.

(39) F. Zeller, die eggenoot van Adriana Stiemens.

(40) H. C. Bergsma en sy eggenote, die latere skoonouers van F. C. Stiemens. B. was in 1877 seëluitdeler en weesheer op Pretoria en later konsul-generaal van die Nederlande in die Suid-Afrikaanse Republiek.

bom een stuk v.(an) hun schoorsteen weg. Van Frits en Willem uit Pretoria hadden zij in 3 mnr. geen bericht ontvangen, alleen dat zij gedurig slaags waren en dat een bijzonder vriend van ons gesneuveld was. Nu de post gedurende de onderhandelingen weder open is, zullen wij deze maand nog tijding kunnen ontvangen. Ontvang ik dan de wissels nog niet, dan zal ik mij tot de Regeering te Londen wenden, die mij volgens schriftelijke bewijzen moet uitbetalen.

De boeren hebben zich kranig gehouden, doch ik ben bang dat zij door oneenigheid en overmoed de zaak zullen bederven en zodoende de Engelschen in de hand werken. Ik stel nog niet veel vertrouwen op den vrede en wil mijn oordeel opschorten tot ik brieven van Frits en Willem heb gekregen. Ik ontvang nu geen Staatscourant."

Stiemens versoek sy seun verder om die heer Stegeman, op Aalten, mee te deel dat Van Heuven nie meer in Transvaal is nie. Hy was onderwyser by die heer Bührmann⁽⁴¹⁾ en het van B. geld gekry om sy vrou van Natal te gaan haal. Daarna is niks weer van Van H. verneem nie. Die vermoede bestaan dat „hij boerenschoolmeester" in Natal is.

(15) H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 8 Junie 1881.

In Genemuiden is nou meer vertier. Die verlore gewaande kis het, deur bemiddeling van neef Hendriks, oor Groningen aangekom. Die briefwisseling met Transvaal is weer herstel.

„Frits en Willem hebben een belegering van 100 dagen te verduren gehad door de boeren en hebben nog al eenige uitvallen moeten mede maken en dat nog wel tegen vele vrienden, die onder de boeren waren. Ze zijn er gelukkig afgekomen ofschoon er wederzijds velen gesneuveld en gewond zijn geworden ook van onze bekenden. Frits was aangesteld als luiten(ant) der Artillerie en had als zoodanig het commando over een batterij en Willem was bij de Cavalerie en kregen boven hun gewoon salaris nog kost en tractement Frits f6.- Willem f3.-dgs., dus geen nadeel. De eenige schade, die zij leden is dat terwijl zij in het fort waren hun huis is opengebroken en 3 horloges, viool enz. hebben geplunderd. Frits is bevorderd tot 1e Staatsklerk en Willem ook een rang hooger. V. Boeschoten is weer in Transv.(aal) gearriveerd. Den notaris verleden week f.76 per postw.(issel) gezonden. Het salaris bleef wel wat lang weg, doch wij hebben ons er nog door kunnen scharrelen." Anna is deur die familie Bergsma uitgenooi om die aanstaande feeste in Utrecht te kom bywoon.

(16) H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 11 Junie 1881.

Briewe uit Pretoria en Potchefstroom ontvang. „Zijn daar niet zoo gerust met den vrede als de couranten ons diets maken. De Engelschen zijn ijverig bezig om te Pretoria weder 2 forten te bouwen op bergtoppen om de stad te beschermen. Pretoria en Potchefstroom worden ook reeds door vele familiën verlaten."

St. spreek die hoop uit dat die beste mag geskied. Vanweë die groot reisuigtawes kan hulle nie op Aalten kom kuier nie en geen kuiergaste ontvang nie. Hulle besit weinig meubels, slaap op „kermisbedden". Toe die Bergsma's kom kuier het, het hulle by ander mense geslaap.

(41) Vermoedelik H. T. Bührmann.

(17) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 8 Julie 1881.*

In ongeveer tweehonderd huise heers masels. Uit Transvaal is berig ontvang dat dr. Rissik,⁽⁴²⁾ die vader van Gerard, oorlede is.

(18) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 28 Julie 1881.*

Die familie Skinner kom vandag na ons toe. Uit Transvaal „berichten dat ik door de boeren zal worden opgeroepen naar Afrika terug te keeren, w(aar) sch(ijnlijk) niet zeer spoedig”. Carolina het masels, is byna weer herstel.

(19) *Anna Stiemens/H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 25 Augustus 1881.*

„Pa heeft een brief v.(an) h.(et) Eng.(elsche) gouvernem(ent) ontvangten waarbij zij Pa aanbieden om zijn pensioen indien hij zulks verlangt te kooplen tegen 5 jaar dus £750. Indien Pa het niet aanneemt blijft het Eng. gouvernem. zijn pensioen betalen. Pa weet nog niet wat hij zal doen. Ook heeft Pa een brief van een Joubert ontvangten, die lid v.(an) d.(ie) uitvoerende raad is, hij verlangt dat Pa terug zal komen om weer met hem op het kantoor werkzaam te zijn. Frits is secretaris v.(an) d.(en) beroemden generaal Joubert geworden en (heeft) niet veel te doen, zoodat hij met privaat werk jaarl.(ijks) wel £400.- kan maken. Willem is 2e klerk geworden met een salaris v.(an) £150.”

(20) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 15 November 1881.*

„Ben alhier bezig mijn ontmoetingen in Africa voor te dragen en daar men gaarne het eind wil vernemen hebben ze mij dringend verzocht nog een paar lezingen over hetzelfde onderwerp te houden.

Onze reis naar Afrika is reeds vastgesteld, zoodra het weer wat gunstiger wordt, w(aar) sch(ijnlijk) April of Mei. Van het Driemanschap ontvang ik tijding (dat) zij mij gaarne terug wilde hebben; ik heb hen geschreven (dat) zij dan een baantje voor mij moesten open houden, waaraan zij zonder twijfel ook wel gevold zullen geven.”

(21) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 13 Desember 1881.*

Wag op briewe uit Afrika. „Wij zijn wel oortuigd, dat men mij een goede betrekking aldaar wil geven en dit is ons door het Driemanschap ook alreeds aangeboden, doch daar wij gaarne willen weten welk baantje, en ook daar ik geschreven heb om Secretaris v. d. Volksraad te worden, een betrekking die £300.- 's jaars oplevert en waarbij men slechts 2 of 3 mnd in het jaar behoef te werken, willen wij eerst de aanstelling afwachten, die als alles spoedig gaat in het eind dezer maand kan arriveeren . . .”

„Frits is thans Secretaris bij den Comt. Genl. en Superintendent over de Kafferstammen P. Joubert met verhooging v.(an) salaris en niet veel te doen. Mijne lezingen worden druk bezocht en ben van plan nog eens op te treden.”

(22) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 3 Februarie 1882.*

„De briewe uit Africa blijven meer dan gewoon achterwege.” Skrywe van die familie Bergsma ontvang. Frits het van sy perd afgeval en sy hand beseer. Daarna het hy tifus gekry. Hy loseer by Frank en Adriana.

„De dood van Burgers op 48 j.(arige) leeftyd heeft veel sensatie verwekt, na zijn dood zal hem zoodals gewoonl.(ijk) de eer gegeven worden.⁽⁴³⁾ Zijn

(42) Dr. Rissik, bekende Nederlandse geneesheer op Pretoria.

(43) Oud-president Burgers is op 9 Desember 1881 oorlede.

wed.(uwe) met 7 kinderen laat hij omdat het pensioen nu ook ophoudt vol zorgen achter indien zij niet door zijn fam.(ilie), waarvan sommigen rijk zijn ondersteund worden.”

(23) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 3 Februarie 1882.*

„Gisteren brieven uit Afrika ontvangen. Frits weder geheel hersteld. Mijn aanstelling als Secretaris v. d. Volksraad ligt voor mij ter goedkeuring met een salaris van £300 's jaars. Ons werd door Joubert medegedeeld haastig te komen. Plan einde dezer of begin volgende maand de reis aan te nemen. Zullen U voor een dag bezoeken . . .” Die laaste kind van Van Boeschoten is „verleden Kerstmis” ook oorlede.

(24) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 6 Maatt 1882.*

„Wachten op tijding uit Pretoria omtrent geldelijke zaken. Verleden week bericht dat het geld niet meer in Transvaal maar wel in Londen werd uitbetaald, nu veel formaliteiten. Morgen moet ik mij naar Groningen⁽⁴⁴⁾ begeven bij den Engelschen Cunsul aldaar om mijn identiteit te bewijzen, waarna de documenten naar Engeland worden opgezonden. Wij zijn reeds klaar voor de reis en de meeste goederen zijn reeds gepakt en zoo spoedig mogelijk na ontvangst van bericht uit Engeland zullen wij gaarne van Uwe invitatie gebruik maken om U te bezoeken doch niet langer dan 2 dagen om dan afscheid te nemen. Uit de Transvaal krijgen wij voortdurend gunstige berichten zoowel van onze kinderen als v.(an) d.(e) tegenw.(oordige) regeering, die reeds hard verlangen dat wij komen. Het schijnt dat dat land eene schoone toekomst te gemoet gaat en men is in Nederland reeds druk bezig een stoomvaartmaatschappij of -verbinding daar te stellen ten einde het emigreeren gemakkelijk te maken”.⁽⁴⁵⁾

Underskrif in potloodskrif: „Van een afscheidsbezoek aan ons is niets gekomen, helaas! Waarom niet?” (Handskrif H. Stiemens Jnr.)

(25) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Genemuiden, 23 Maart 1882.*

Bedank vir die gelukwense in verband met sy verjaarsdag.

„Zaak v.(an) h.(et) geld is in orde maar tot overmaat van ramp moet ik dit persoonlik in Londen ontvang en daar het mijn kas niet toelaat om vooraf reisjes te maken zijn wij tot onze bittere teleurstelling genooddaakt de reis na(ar) Aalten te laten varen.

Morgen, Vrijdag, vertrekken wij met de boot n.(aar) Rotterdam, daar w(aar) sch(ijnlik) dag en dan n.(aar) Londen. Van daar zullen wij schrijven met welke boot en het beloofde present zenden.”

(26) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Rotterdam, 1 April 1882.*

Reeds 'n paar dae in Rotterdam, dink om Maandag na Londen te vertrek. Bespreek op die „Drummond Castle” wat waarskynlik op 11 April van Londen afvaar. Stuur geskenk „voor de vele liefde en vriendschap”. Druk sy spyt uit oor die feit dat hulle mekaar nog nie weer 'n slag kan omhels nie. „Adieu Gods zegen zij U steeds nabij . . .”

(44) Hoofstad van die gelyknamige provinsie.

(45) Kyk prof. dr. Jonkheer P. J. van Winter „Onder Krugers Hollanders” deel I, bls. 37 (Amsterdam, 1937.)

(27) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Aan boord van die „Drummond Castle”. Saldanhabaai, 17 Mei 1882.*

Almal gesond. „Nog aangenaam is het te herdenken v.(an) h.(et) genoegen dat wij hadden in Uw midden te zijn, hetgeen misschien wel de laatste ontmoeting was, daar naar onze berekening dit niet meer het geval zal zijn.

Van Rotterdam n.(aar) Londen met de stoomboot ‚Holland’. Te Londen 3 dagen vertoefd, de drukte en pracht aldaar zijn onbeschrijfelijk. Den 12 April vertrokken wij van Londen met ruim 300 medepassagiers, waaronder ook bekenden, de zwager en zusters v.(an) v. Boeschoten. In Dartmouth 1 dag en nacht om proviand in te nemen. Hooge zee, groote zeeziekte vooral bij Ma en de meisjes. In Madeira veranderde het, daarna voorspoedig, algem.(eene) tevredenheid aan boord. Behandeling, eten en drinken voortreffelijk. Wij zouden een aangename reis hebben gehad, indien zich niet bij één der passagiers de pokken hadden voorgedaan, w(aar) sch(ijnlijk) had hij die reeds onder de leden in Londen.

4 Mei lieten wij het anker vallen vóór Kaapstad, quarantaine; den 7 Mei moesten wij de Kaap voor 21 dagen verlaten, om in de Saldanhabaai 60-70 mijlen van daar dien tijd af te wachten; een ijselijke geschiedenis voor ons; geduldig, maar groote verveling, tot wij den 28 sten dezer weder n.(aar) d.(en) Kaap mogen terugkeeren. Twee dagen in de week is het ons vergund met een bootje n.(aar) h.(et) onbewoonde land te varen, alwaar men de zieke op een afstand heeft gebragt en ware het niet, dat wij het naar omstandigheden tamelijk goed aan boord hadden, zoude het ondragelijk zijn. Den 1 Juni denken wij op een andere boot te kunnen overgaan, die ons naar Natal zal brengen om dan per ossenwagen verder te gaan.”

Oor hierdie deel van die reis is, van die hand van *dr. C. P. J. Penning*, in die „*Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*” ’n uitvoeriger weergawe gepubliseer. Aan die genoemde weergawe, wat onder die opskrif „*Een reis met hindernissen naar Transvaal in 1882*” verskyn het, is die volgende gegewens ontleen. Onder die passasiers van die derde klas is, nadat die skip van Madeira na Kaapstad vertrek het, ’n geval van pokkies ontdek. Terwyl die skip in Saldanhabaai in kwarantyn gelê het is die passasiers tweekeer per week na die strand oorgebring. „Gewapende macht zorgde er voor, dat zij het met gele vlaggetjes afgebakende terrein niet konden verlaten.”

Gedurende die kwarantentydperk het een van die kinders van die egpaar Stiemens masels gekry. Die inwoners van Kaapstad het, omdat hulle besmetting gevrees het, alle passasiers en die skip vermy. Die pokkieslyer het onder toesig in die Saldanhabaaigebied agtergebly, maar dit wil voorkom of hy later tog nog die siekte na Kaapstad oorgedra het. Naderhand is meer as 100 persone in Kaapstad aan pokkies oorlede, aldus H. Stiemens Snr.

Aan boord van die „Dunkeld” het die reisigers van Kaapstad na Durban vertrek. Terwyl die skip naby Durban voor anker gelê het, het ’n Britse medikus verskyn om die vaartuig en die opvarendes te inspekteer. Tydens die inspeksie het ’n passasier te voorskyn gekom wat verklaar het dat hy siek voel. Die medikus het verklaar dat die sieke pokkies het, beveel om die kwarantynvlag te hys en verbied dat enigeen van die opvarendes die skip verlaat. Na twee dae is die opvarendes gelas om aan boord van die siekeboot te gaan en daarna

drie weke in afsondering op die Bluff ⁽⁴⁶⁾ deur te bring. Voordat die opvarendes aan land gegaan het, het die ander dogtertjie van Stiemens masels gekry. Die ouers en die siek kind het aan boord van die „Dunkeld” gebly maar na 'n paar dae is die drietal met 'n stoombootjie afgehaal, die siek kind op 'n siekewaentjie gelê en na 'n afsonderlike tent op die strand gebring. Om te voorkom dat die masels sou versprei is die ouers en hul dogtertjie nie toegelaat om met die ander opvarendes in verbinding te tree nie. Nadat die passasiers vier weke in kwarantyn deurgebring het, is hulle uit hul afsondering verlos.

In Durban het 'n aantal briewe en telegramme vir Stiemens gelê. Die Transvaalse owerheid het, in 'n brief of 'n telegram, die begeerte uitgespreek dat Stiemens spoedig sou oorkom om sy pos te aanvaar.

Na 'n verblyf van 'n paar dae in Durban het Stiemens en sy gesinslede per trein na Pietermaritzburg vertrek. Die treinreis het vyf uur geduur. Daarna het Stiemens tien dae gesukkel om te probeer om reëlings vir die verdere vervoer van hom en diesyne te tref. Drie waens is gehuur en teen betaling van f800 ⁽⁴⁷⁾ sou „het gezelschap” tot Harrismith vervoer word. Hierdie reis het 10 dae geduur. Vervolgens is op Harrismith vier waens vir f.900 ⁽⁴⁸⁾ gehuur en op 19 Augustus het Stiemens en diesyne op Pretoria aangekom nadat hulle reeds op ses uur afstand van Pretoria deur 'n geselskap bestaande uit 'n deel van hul kinders, familielede en vriende verwelkom is.

As gevolg van die vertraging wat Stiemens tydens sy reis ondervind het, het 'n „goeie vriend” sy kans waargeneem om Stiemens die pos te ontfutsel wat hom beloof was. ⁽⁴⁹⁾ Stiemens het kort daarna 'n ander pos begin beklee.

(28) *Anna Stiemens/Hendrik Stiemens Jnr. Pretoria, 26 November 1882.*

Teenspoed met die reis, maar nou hier besonder goed. Die klimaat is verruklik en gesond. Die reënbuie is wel sterker as in Nederland, maar hulle duur maar kort. Daarna is dit heerlik om 'n wandeling te maak of te gaan perdry. Die volgende maand sal appelkose, perskes, vye e.d. vrugte in die tuin ryp wees. Met Kersfees kom die hele familie bymekaar en dan gaan hulle met drie ossewaens 'n paar dae in die veld deurbring en 'n pikniek hou.

(29) *Verlowingskaart. Dirk Tom en Anna Stiemens. Pretoria, 1 Desember 1883.*

(30) *Anna Stiemens/H. Stiemens Jnr. Pretoria, 4 Maart 1884.*

Met almal gaan dit uitstekend. Pa sukkel af en toe 'n bietjie maar is tans weer gesond. D. Tom ⁽⁵⁰⁾ woon op Potchefstroom. „Men is hier verschrikkelijk bang voor de pokken. Zoals gezegd wordt hebben de kaffers het hier een paar uur vandaan, maar ik geloof niet dat het pokken zijn, het moet een soort van vuile ziekte zijn, die zoo dikwijls onder de kaffers komt.”

(31) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Pretoria, 10 Julie 1887.*

Skryf oor die dood van Willem van der Dussen, die broer van sy eerste vrou. Was hy 'n vriend gewees dan sou Stiemens nie na Suid-Afrika gegaan het nie. Is bly in verband met nuus aangaande Johan, Christiaan en Co ⁽⁵¹⁾ en versoek hulle te laat weet dat Edwin van Nispen ⁽⁵²⁾ en Gerard Rissik tans in Transvaal

(46) Bergagtige landtong wat van die baai 'n uitstekende natuurlike hawe maak.

(47) Ruim £66.

(48) £75. Gewoonlik het 'n aantal reisigers die landreis gesamentlik onderneem.

(49) C. van Boeschoten.

(50) Later landdros van Potchefstroom.

(51) Co — Die reeds genoemde Jan Jacob Penning.

(52) In die sestiger jare was Baron van Nispen landdros in Soutpansberg.

is. Van Nispen is geplaas as klerk, Rissik het verlede week aangekom. Hulle het in Aalten by Stiemens Snr. loseer.

Stiemens verwys na die Doleansie ⁽⁵³⁾ in Nederland en verklaar dat, indien hy in Nederland sou gewees het, hy nie aan die kant van ds. Gangel sou gaan staan het nie. „Ook hier hebben wij zoo iets op kerkelijk gebied, maar houden ons geheel en al onzijdig en zijn van gevoelen, dat zoodanige twisten niet tot de leer van Jezus behooren, en beide partijen geen gelijk kunnen hebben”.⁽⁵⁴⁾ Na mededelings aangaande sy kinders skryf Stiemens verder:

„Nu iets over onze goudvelden. Het is waar dat de geheele Transvaal goud bevat; van het Oosten tot het Westen loopen riffen (aderen), die meer of min rijk zijn, maar op 't oogenblik bestaat alles nog in speculatie en jodenbedriegerij. Niemand kan nog zeggen wat zij na verloop v.(an) tijd zullen kunnen opbrengen, aangezien de machinerieën nog niet zijn aangekomen. Menigeen die zich hebben laten verleiden, zijn reeds in armoede en weinigen vooral kapitalisten trekken voordeel. Een ding is zeker dat Transvaal sterk aan het opkomen is, ten bewijze dat wij verleden jaar een millioen te kort waren en than reeds een voordeel saldo hebben van 5 millioen.

Om U een staaltje te geven van hoe of alles hier veranderd blijkt dat toen wij nog een 8 mnd. geleden n.(aar) Potchefstroom een bezoek brachten een kaal veld passeerden en na 4 mnd Willem een bezoek brachten op die zelfde plaats nu Johannesburg genaamd eene stad was waar 6000 personen woonden. De 2 dagen die wij daar vertoefden verrezen meer dan 6 ijzeren huizen en zoo gaat het nog dagelijks aan.”

S. skryf verder dat die gebreke van die ou dag begin kom. Hy is nog altyd sekretaris van die Departement van Onderwys en vermeld tewens: „Ge moet niets gelooven van de schandalige berichten die zoo menigmaal over mijn Chef du Toit in de Volksstem voorkwamen”.⁽⁵⁵⁾

In sy jongste brief het H. Stiemens Jnr. sy vader versoek om 'n dogter van „Anne Job” ⁽⁵⁶⁾ 'n betrekking as onderwyseres aan te bied.

S. antwoord „maar ofschoon het aan mij is overgelaten om onderwijzers aan te stellen vond ik geen vrijmoedigheid haar te plaats, daar de Hollanders vooral die pas aankomen niet zeer bij de boeren geacht zijn. 't Is waarlijk schande wanneer men in aanmerking neemt de ontvangst, die de Transvaalsche deputatie in Nederland genoten heeft. Raadt niemand aan naar hier te gaan.”

(32) *Frits(?) Stiemens/H. Stiemens Jnr. Pretoria, 12 Oktober 1887.*

Met die familie gaan dit uitstekend. Pa het gedurende die afgelope veertien dae „last van het pootje” gehad, maar is nou weer gesond.

(33) *Verlowingskaart. Robert Gerrit Ockerse en Carolina Cornelia Stiemens. Pretoria, 7 November 1887.*

(34) *Anna Tom, gebore Stiemens/H. Stiemens Jnr. Potchefstroom, 26 November 1887.*

Die warmte van die afgelope paar dae is onuithoudbaar, geen wonder dat daar soveel siekte in die dorp is nie. „Hoe duur of alles hier nu is met al de

(53) In 1886 het, onder leiding van dr. Abraham Kuyper, die Doleansie in Nederland plaasgevind. Stiemens verwys hier na die optrede van die Achterhoekse predikant ds. Gangel.

(54) Vermoedelik bedoel Stiemens hier die Ned. Hervormde Kerk en die Verenigde Kerk in Transvaal.

(55) Dr. J. Ploeger in die reeds genoemde deel van die „Argief-jaarboek”, bl. 21 e.v.

(56) Onbekend.

menschen die inkomen; voor een maaltje aardappels moeten we 2/- geven, een weinig groene boonen 1/-, een klein komkommertje /6, dus men kan hier aardig wat geld gebruiken. Ook huishuur is verschrikkelijk duur, men kan in Pretoria geen woonhuisje krijgen onder £12.-, dat ten minste een beetje ordentelijk is."

(35) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Pretoria, 31 Januarie 1888.*

„Ik vroeg verlof om een uitstapje te maken naar Potchefstroom, waar Tom en Anna reeds lang op aangedrongen hadden en tevens over de goudvelden te Johannesburg waar Willem is een kijkje te gaan nemen. Ma en mijn persoon werden door Frits met zijn rijtuig getrokken door vier paarden, des morgens 6 u.(ur) afgehaald en daar wij zeer comfortabel zaten hadden wij een aangename reis, in weerwil (van) het doortrekken van rivieren en spruiten'als nog maar slechte ongebaande wegen over bergen en door dalen.

Door het groote vertier dat hier is, zijn er thans hotels langs den weg waar voor mensch en paard alles te krijgen is. Onze reis was nog al voorspoedig en ten twee uur kwam Willem ons met zijn rijtuig tegemoet, vergezeld door Ockerse de aanstaande van Lien.⁽⁵⁷⁾ Ten 4 uur kwamen wij te Johannesburg aan waar Willem ons twee kamers disponibel stelde en uit de restauratie ons het noodige deed toekomen.

Tom en Anna⁽⁵⁸⁾ hadden reeds gezorgd dat hun prachtig rijtuig ook met 4 paarden bespannen daar was om den volgenden morgen weder van daar naar Potchefstroom te vertrekken. Wij hadden het plan gemaakt om op onze terugtocht Johannesburg weer aan te doen, waarom wij U nog niets van onze bevinding aldaar schrijven. Den volgenden morgen ten 9 ure vertrokken wij van daar, ons pad nemende door de goudgraverijen en men staat verstomd over de woelingen en drukten die aldaar heerschten. Zoo ver onze oogen konden zien waren zij bezig als het ware de aarde om te wroeten door rijken en armen van alle natiën.

Op den weg ontmoeten wij een gansche menigte ossenwagens met allerlei goederen, vooral met machineriën. Na 2 maal afgetuigd te hebben kwamen wij des avonds bij het hotel aan waar wij zouden overnachten, en tot onze groote verwondering vonden wij onze kamer al gereed en het souper al klaar, want Tom had reeds kennis gegeven, dat wij zouden aankomen.

Den volgenden morgen ging onze reis vroegtijdig verder en na weder een paar maal afgetuigd te hebben hadden wij het genoeg ten 3 uur Tom en Anna met hare beide lieve kleinen alsook J. Debbes de aanstaande van Jet⁽⁵⁹⁾ te ontmoeten."

Die egpaar Stiemens het ses dae op Potchefstroom vertoef en het ten huise van hul skoonseun talryke vriende en bekendes ontvang. Saam met J. Debbes het hulle die terugreis aanvaar. Onderweg het een van die perde siek geword en betreklik kort daarna gevrek. „Het speet ons zeer, het was een deugdzaam dier; Tom had het niet lang geleden voor £25.- gekocht."

Die reisigers het behoue op Johannesburg aangekom en weer hul intrek in die twee kamers geneem wat hulle op die uitreis ook gebruik het. Willem Stiemens se huis was nog nie bewoonbaar nie, anders sou hulle daar tuisgegaan het.

(57) Carolina Cornelia Stiemens.

(58) Anna Stiemens.

(59) Henriette Stiemens.

„Dienzelfden achtermiddag nog werden wij rondgereden om een gedeelte der stad te bezien, dat wij den volgenden dag herhaalden.

Toen wij van Europa terugkeerden leidde ons pad over die plaats en was toen nog een kale wereld op 2 of 3 uur afstand zag men slechts een paar boerenplaatsen.

Nu nog geen jaar verleden bezochten wij het weder en waren reeds verbaasd zooveel tenten en ijzeren huisjes te zien; maar nu ging onze verbazing alle grenzen te boven en stonden verwonderd wat het goud al niet doen kan. Er zijn reeds p.m. 10000 inwoners waar vóór een jaar slechts één huisgezin bestond. De gebouwen verrijzen er dagelijks, die in pracht voor Europa niet onder behoeven te doen. Er bevinden zich reeds 3 kerken, hospitaal, uitmuntende gevangenis, mooi kerkhof, 3 scholen, ontelbare winkels, restauraties, herbergen in menigte, waar God Bacchus buitengewoon geofferd wordt, alsmede een dagelijksche markt, waar minstens 150 wagens met hout, koorn, meel enz. enz., te veel om te noemen. Onuitstaanbaar is het gejoel en gekrioel der bewoners uit alle landen en van alle klassen. De drukte in de Jodenbréestraat te Amsterdam is er niets bij, doch ook de meeste speculanten zijn van de natie.⁽⁶⁰⁾

Wij waren ook in de gelegenheid eene goudmachine in werking te zien en onze verwondering was verrassend. Eerst worden de klippen verbrijzeld, daarna tot poeder gemalen, dan gewasschen waarna het goud als stof op platen achterblijft. Nu reeds brengt Johannesburg a.(an) d.(e) regeering op £25000 per maand en wat zal niet de opbrengst zijn wanneer al de machineriën, die worden opgezet en nog in aantocht zijn zullen werken; en al die gelden moeten door de handen van Willem gaan, men stelt dus veel vertrouwen in hem. Ook bezochten wij de nieuw aangelegde renbaan, waar juist paarden a.(an) h.(et) rennen waren voor den niet geringen prijs van £500.- Op die renbaan is een kolossale tribune gebouwd, die wegens bouworde en sierlijkheid verbazing wekt. Op den 22 Dec. na het ontbijt vertrokken wij weder n.(aar) Pretoria . . . ”

Nadat Stiemens geskryf het dat die ou dag met gebreke kom, maar dit gelukkig nog besonder goed met hulle gaan, vervolg hy: „De superintendent S. J. du Toit heeft als zoodanig bedankt⁽⁶¹⁾ en voor een onbepaalden tijd ben ik in zijne plaats aangesteld, wat waarlijk een groote eer is niet alleen, maar ook voordeelig. Het salaris bedraagt nu £600 's jaars, benewens £300 toelage voor reiskosten, om de scholen door geheel het land te bezoeken. Natuurlijk zal ik mijn best doen om het vertrouwen in mij gesteld waardig te maken, ofschoon het reizen mij groote moeite en opoffering zal kosten.”

Frits is nog steeds sekretaris „bij het Departem. v. Gorlog en Naturelle-zaken”, terwyl Willem deur sy meerderes geag word en „bemind onder de delvers” is. Jet en J. Debbes sal op 16 Februarie aanstaande jaar in die huwelik tree.

(36) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Pretoria, 8 Julie 1889.*

„Ons lang stilzwijgen is meerendeels veroorzaakt geworden, doordien wij maanden achtereen scholen moeten inspecteeren, er zijn er zoo wat 300; zoodat de verre afstanden, de nog op vele plaatsen ongebaande wegen, en het langzame vervoer (wij reizen uwe Ma en ik met een paardenwagen met 6 ossen bespannen) oorzaken zijn, dat wij meer uit dan in huis zijn.”

(60) Een van die hoofstrate in Amsterdam.

(61) Voor of op 24 Januarie 1888.

Tuis, aldus Stiemens, is na so 'n reis weer soveel werk te doen dat die lus om te skryf nie aanwesig is nie. Mōre was bepaal as die dag van vertrek maar dit het begin reën. Nou is hulle belet om te gaan. Die riviere is vol en die meeste paaie is onbegaanbaar. Daar is nou besluit om die reis 'n week uit te stel. Stiemens verwys dan na 'n vraag wat sy seun aan hom gestel het en gee die volgende antwoord daarop: „Ge schreeft ons over de benoeming van een Superintendent van Onderwijs dit hangt nog geheel van mij af. Toen de Heer du Toit bedankte werd ik onmiddellijk als waarnemend aangesteld.⁽⁶²⁾ Ik maakte echter bezwaren, vooral dat het veelvuldige reizen mij op den ouden dag moeilijk zou vallen, maar de Regeering wilde er niet van hooren en dwong mij het aan te nemen, zeggende, dat ik mijn best maar moest doen, dan kon men na 1 jaar zien of ik het vol kon houden. Dit is zeker dat het onmogelijk is alle scholen door mij alleen kunnen geinspecteerd worden; wanneer men mij echter een of twee personen toevoegt, zal het kunnen gaan. Scholen die ik niet kan bezoeken, moet ik door anderen laten doen, waardoor voor iedere school door mij £2 of £2½ moet betaald worden. Wel is waar krijg ik £300.-toelage voor reiskosten, maar er op die manier niet mede uitkomen, zoodat wij de 1e zitting v.(an) d.(en) Volksraad moeten afwachten hoe men de zaak behandelt.”

Frits is nog steeds by die Kommandant-Generaal en by die Superintendent van Naturelle werksaam. Sy vrou en vier kinders is almal gezond. Adriana het ses kinders. Dié kinders het verlede jaar „roodvonk, witzeerkeel en mazelen” gehad. Willem is die vorige maand as sekretaris by die Hoof van Mynwese op Pretoria benoem en is o.m. van plan om teen die einde van Maart 'n reis deur Europa te maak. Debbes en Jet woon op Potchefstroom, Ockerse en Lien was voorheen op Krugersdorp woonagtig, woon nou op Johannesburg. Ockerse het die werk oorgeneem wat Willem Stiemens voor sy terugkeer na Pretoria verrig het.

Stiemens versoek sy seun om Van Luipen, afkomstig van Neerbosch,⁽⁶³⁾ af te raai om nou oor te kom „daar door te groote overkomst v.(an) onderwijzers de groote scholen bezet zijn en menigeen moet zich behelpen op mindere standplaatsen waar het voor een fatsoenlijk onderwijzer niet altijd aan te raden is”.

Sagleven, wat met 'n skrywe van Hendrik Stiemens Jnr. in sy besit, met Hendrik Stiemens Snr. in aanraking gekom het „heb ik getracht vooruit te helpen, maar de drank was hem zoo de baas, dat ik verder geen moeite voor hem heb gedaan. Hij is nu te Zoutpansberg maar (ik) weet niet wat zijn carrière is”.

Stiemens berig verder aan sy seun dat hy oor Co Penning nagedink het en besef dat sy promosiemoontlikhede in Nederland swak is. Bygevolg raai hy Penning aan om maar oor te kom „en zullen trachten voor hem een betrekking te bezorgen” . . . „Alhier is men nu bezig een gebouw voor Staatskantoren te vervaardigen, waaraan met vele handen 2 jaar zal gewerkt worden en met de kantoormeubelen £100.000 zal kosten”.⁽⁶⁴⁾

(62) Met ingang van 1 Februarie 1888.

(63) Neerbosch, by Nijmegen (prov. Gelderland). Nederland.

(64) Die Goewermentsgebou, Kerkplein, Pretoria.

(37) *H. Stiemens Snr./H. Stiemens Jnr. Pretoria, 22 Maart 1889.*

S. skryf hierdie kort briefie „onder het afleggen v. examen v. eenige jonge lieden die onderwijzer willen worden”. Almal is gezond. Willem is reeds met sy vriend in Kaapstad, sal die 27e vandaar na Europa vertrek. Wanneer hy Stiemens Jnr. besoek laat Co Penning dan kom. Willem sal inligting kan verstrek.

(38) *Anna Tom — gebore Stiemens/H. Stiemens Jnr. Potchefstroom, 25 Julie 1891.*

Verneem baie min van ouers. Pa skyn geen lus te hê om briewe te skryf nie.

(39) *Adriana Stiemens/Hendrik Stiemens Jnr. Pretoria, 24 Maart 1893.*

Skryf op versoek van ouers. Pa voel geen lus of sien geen kâns om te skryf nie. „Maar voor ik verder ga Henri⁽⁶⁵⁾ wil ik eerst zeggen dat je niet naar de vouten zien zal want wij praten regt Afrikaansch”. Die ouers sal graag nou en dan 'n paar reëls nuus ontvang. Willem Stiemens en sy eggenote woon nou in die woonhuis waarin die ouers altyd gewoon het „en de oude lui hebben nu een klein huisje voor hun genomen; dan gaat er alle nachten een van mijn dochters slapen voor gezelligheid voor Ma want Pa wordt erg stil de laatste tijd en gaat 's avonds vroeg n.(aar) bed, zoodat Ma toch aanspraak heeft”.

(40) *Adriana Stiemens/Hendrik Stiemens Jnr. Pretoria, 28 Maart 1894.*

Dankie vir die gelukwense in verband met Pa se verjaarsdag. Die brief het twee dae voor Pa se verjaarsdag aangekom. „'t Is scharlen in de Transvaal, vooral wat de bedienden aangaan, somtijds heb ik mijn dienst een kaffer, die geen woord hollandsch kan verstaan en dan ben ik maanden zonder hulp en dan met 8 kleine kinderen”.

Pa wil nie meer skryf nie, bygevolg is alle briefwisseling tussen die familie verbreek.

„Onze Tante Mina⁽⁶⁶⁾ woont hier in Pretoria, zwaar verlies gehad, haar jongste zoon Reginald is verleden jaar in Joh burg aan de pokken overleden en haar oudste dochter Zanna die met van Dijk getrouwd is, heeft de pokken ook gehad en is erg geschonden; nu zoo loopt het toch wonderlijk; beiden Reginald en Sanna hebben Pa altijd bespot met zijn gezicht en nu hebben ze dezelfde ziekte gehad en de grootste bespotter is er niet eens doorgekomen.”

Pa Stiemens word stil, kan gelukkig nie oor sy gesondheid kla nie.

(41) *Frits(?) Stiemens/H. Stiemens Jnr. Pretoria, 2 Desember 1894.*

Skryf dat sy ouers nogal siek was toe die griep geheers het. Albei het weer herstel maar Pa se gestel het nie verbeter nie. In die begin van November het hy las van hardlywigheid begin kry en baie slym opgebring. Dit het erger geword. Eers is een geneesheer ontbied, later is die hulp van 'n tweede ingeroep. Alles is probeer om die pasiënt te red maar die toestand het slegter begin word.

Die vorige Sondag het die geneesheer gesê „dat het slechts een kwestie van eenige uren kon zijn en dat is ook werkelyk gebleken de waarheid te

(65) Henri — Hendrik Stiemens Jnr. Familielede het gewoonlik die naam Henri gebruik.

(66) Onbekend.

zijn want om 5 u.(ur) des namiddags is Pa heel kalm en bedaard overleden. Tot de laatste oogenblikken was hij bij zijn verstand, maar de laatste dagen was zijn tong belemmerd en kon hij zich met moeite verstaanbaar uitdrukken. De oorzaak v.(an) d.(en) dood was eene verstopping van de groote darm, waardoor verval v.(an) krachten is ontstaan.”

Frits Stiemens het vervolg: „Ma draagt het zeer goed, ze had laatsten tijd weinig aan hem, daar hij bijna niet sprak. De oude Heer was door zijn hooge ouderdom ook zonder verdiensten en hebben wij hem onderhouden, sedert hij zijn ontslag verkreeg. In dit land is ongelukkig van pensioen geen sprake. Ik zend je onder apart couvert eenige exemplaren welke als memorandum uit de Volksstem zijn overgedrukt. Behalve Anna en Jet die niet konden overkomen waren alle kinderen a.(an) h.(et) sterfbed tegenwoordig; tot de laatste oogenblikken stak hij de hand naar iedereen van ons uit.

Gedurende zijn laatste dagen werd hij nog bezocht door Z H Ed den Staatspresident,⁽⁶⁷⁾ Generaal Joubert en verschillende andere autoriteiten die met hem veel leed in de eerste dagen ondervonden hadden, die ieder nog met hem spraken en ook een aanspraak hielden.”

(67) Staatspresident S. J. P. Kruger.

Jaarvergadering van die Historiese Genootskap

Die Hoofbestuur van die Historiese Genootskap bring dit onder die aandag van lede van die Genootskap dat die volgende Jaarvergadering op 18 en 19 September 1959 in Pretoria gebou sal word. Dr. A. H. du P. van Wyk, Direkteur van Onderwys in Transvaal, sal die verrigtinge op die Vrydagaand open. Vollediger besonderhede sal later aangekondig word.

Taksbesture en lede van die Genootskap word versoek om sake wat hulle graag op die agenda geplaas wil hê, betyds onder die aandag van die Sekretaris te bring.